

حکایت‌های عبید زاکانی (۶)

اسب سیاه من

(گروه سنی کودک و نوجوان)

گردآوری و تألیف:

محمد شیخ‌الاسلامی

تصویرگری

محمدحسین صلواتیان

ویراستار:

هادی عبیدی



سرشناسه	: شیخ الاسلامی، محمد، ۱۳۷۱ - گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	: اسب سیاه من (گروه سنی کودک و نوجوان) / گردآوری و تألیف محمد شیخ الاسلامی؛ تصویرگر محمدحسین صلواتیان؛ ویراستار هادی عبدی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات آریان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۴۰ ص: مصور.
فروست	: حکایت‌های عید زاکانی؛ ۶
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۰۱-۴ - دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۸-۴
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
موضوع	: عید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق.
موضوع	: Ubayd Zakani, Nizam al-Din
موضوع	: عید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق. - اقتباس‌های
موضوع	: داستان‌های طنزآمیز فارسی - قرن ۱۴
موضوع	: Humorous stories, Persian - 20 th century
شناسه	: صلواتیان، محمدحسین، ۱۳۴۰ - تصویرگر
شناخته‌شده	: عیدی، هادی، ۱۳۶۳ - ویراستار
رده‌بندی کتاب	: ۱۳۹۶ الف۵۲۶۳۳/ی۸۲۴۹ PIR
رده‌بندی یوبی	: [ج] ۸۱۴۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۱۴۳



نام کتاب	اسب سیاه من
گردآوری و تألیف	محمد شیخ الاسلامی
تصویرگر	محمدحسین صلواتیان
ویراستار	هادی عبدی
چاپ و صحافی	معرفت/ جدی
نوبت چاپ	اول، ۱۳۹۶
شمارگان	۵۰۰ نسخه
قیمت	۱۹۰۰ تومان
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۸-۴
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۹۸۷۹-۰۱-۴

تهران: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، کوچه فاتحی داریان، پلاک ۶، طبقه اول

تلفن: ۶۶۴۰۰۳۳۵ - ۶۶۹۷۱۳۴۴

پست الکترونیک: info@arayanbook.com سایت: www.arayanbook.com

« حق چاپ و نشر مجدد این اثر برای انتشارات آریان محفوظ است. »

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	مقاوم
۱۳	کلنگ و کبار
۱۴	اسب سیاه من
۱۶	فقیر و پسرش
۱۷	مرد گستاخ
۱۸	الفا و شنای
۲۰	یاقوت سه مثقالی
۲۲	سه مجسمه
۲۴	سلام بر شما
۲۵	پرسش یخی
۲۶	ریشم درد می کند!
۲۷	گره
۲۸	سگ لاغر
۳۱	عاقل می خواهیم!

مقدمه

عبید زاکانی کیسے؟

دربارہ شخصیت و وقایع دیگر عبید زاکانی اطلاعات کاملی وجود ندارد. شرح احوال و تاریخ دقیق ولادت و وفات این فرد، لطیفہ سرای، مانند بیشتر بزرگان علم و ادب این سرزمین در پردہ ابہام مانده است. فقط از برخی قرینہ‌ها و شواہد می‌توان به بخشی از آن راه یافت.^۱

آگاهی ما درباره وی به معلوماتی کہ حمداللہ مستوفی، مؤلف تاریخ گزیده (تألیف به سال ۷۳۰ هـ.ق.)، ہمشہری و معاصر عبید، در یکی از کتابہا دربارہ او نوشتہ محدود می‌شود. پس از حمداللہ مستوفی، دولتشاہ سمرقندی در تذکرہ خود کہ بہ سال ۸۹۲ هـ.ق. تألیف کردہ، شرحی آمیختہ بہ افسانہ درباره زندگی و شرح حال عبید زاکانی نوشتہ است و در نہایت عبداللہ افندی، مؤلف کتاب ریاض العلماء، (تألیف ۱۱۰۶ هـ.ق.) بہ نکاتی درباره زندگی وی اشارہ کردہ است کہ اگرچہ در باب عصر عبید بہ اشتباہ عظیمی دچار شدہ، معلومات گران بہای دیگری درباره برخی تألیفات او ذکر کردہ است. دیگر مؤلفان، ہرچہ در باب عبید نوشتہ‌اند، ہمگی از اطلاعاتی است کہ این سہ منبع در اختیار آنان گذاشتہ است.

۱. رک. مقدمہ کلیات عبید زاکانی، نوشتہ پرویز اتابکی، عباس اقبال.

به‌گفته حمدالله مستوفی، عبید از خاندان زاکانیان است. زاکانیان شاخه‌ای هستند از عرب بنی خفاجه که به قزوین مهاجرت کرده و در آن‌جا ساکن شده بودند. از این خاندان دو شاخه بسیار مهم به شهرت رسیدند که گروهی از آنان اهل دانش و علم و حدیث بودند و گروهی که املاک و اسباب فراوان داشتند. نام کامل وی، مولانا نظام‌الدین عبیدالله زاکانی است که به‌راستی یکی از ستارگان فروزان آسمان شعر و ادب ایران و از بزرگ‌ترین لطیفه‌پردازان چیره‌دست روزگار است.

نویسنده هنر شاعرانه عبید زاکانی

عبید در انواع شعر از جمله قصیده، غزل، رباعی، مثنوی، قطعه، ترکیب‌بند، ترجیع‌بند و تضمین به سلیقه‌های گوناگون، چه تمام‌تر ذوق شاعرانه خود را آزموده و به‌راستی داد شعر و شاعری داده است.

* در این بخش به ذکر چند بیت از قصاید حافظ و عبید بسنده می‌کنیم:
قصیده‌ای از حافظ در مدح ابواسحاق:

سپیده‌دم که صیابوی لطف بر من گیرد
چمن ز لطف هوا نکته بر چمن گیرد
هوا ز نکهت گل در چمن تنقیر گیرد
افق ز عکس شفق رنگ گلستان گیرد
نوای چنگ‌بدان‌سان زندصلای صبوح
که پیر صومعه راه در مغان گیرد

تا پایان قصیده

قصیده‌ای از عبید زاکانی در مدح ابواسحاق:

سپیده دم علم صبح چون روان کردند
مدبران امور فلک ز راه ختن
به صد لباس برآمد سپهر بوقلمون
ز مهر بر سر آفاق زرفشان کردند
به تیرگی ز حبش لشکری روان کردند
چو صبح را تتق از ساده پرنیان کردند

تا پایان قصیده

* چند بی از غزلیات عبیدزاکانی در سبک عراقی:

جانا بیا که بی تو دلم را قرار نیست
ای جوانه من چنین که منم در بلای عشق
خبر خواهی شد براد و اگر راندن آرزوست
بیشم حال صبر و استانتظار نیست
دل عافیت نخواهد رعقلم به کار نیست
آن کن که رای توست مرا اختیار نیست

تا پایان غزل ...

* نمونه‌ای از رباعیات عبیدزاکانی با خلق مضمون لطیف

زین گونه که این شمع روان می‌سوزد
گر گریه کنیم، هر دو با هم شاید
گویی ز فراق دوستان می‌سوزد
کاو را و مرا رشته جان می‌سوزد

گذشته از ذوق و هنر شاعرانه عبید، عموم مردم، او را به لطیفه‌گویی و طنزازی می‌شناسند که همین مسأله، جایگاهش را در پهنهٔ ادب فارسی، از دیگر بزرگان ممتاز ساخته است.^۱

لطیفه‌های شیرین عبیدزاکانی

در لایه‌های نهان لطیفه‌های عبید، کنایات نیشدار و انتقاداتی تلخ نهفته است که خردمندان آن را درمی‌یابند و درک می‌کنند که فریادهای بی‌صدای بزرگانی چون عبید، از کجا رخاسته و چه دردهای بی‌درمانی قلب خسته و روح لطیف او را آزار داده است. به هر روی، لطایف عبید زاکانی تنها هزل صرف نیست، بلکه زمینهٔ آن بر جد نهاده شده و اسفاد مفید را شامل می‌شود.

عبید در مقدمه رساله راگشا به این نکته، با دقت هرچه تمام‌تر اشاره کرده است: «او چنین گفت مؤلفین را بدست و محرران این مقالات ... که فضیلت منطق که شرف انسان بدو منوط^۲ است بر دو وجه است. یکی جد و دیگری هزل و رجحان^۳ جد بر هزل مستغنی^۴ است و چنانکه جیم موبدل^۵ است، هزل دایم نیز باعث استخفاف^۶ و کسر عرض^۷ می‌شود و قدما در این باب گفته‌اند:

جد همه ساله جان مردم بخورد
هزل همه روزه آب مردم ببرد»
عبید زاکانی، هزل و مزاح را وسیلهٔ انتقاد و انگ‌زنی بر بی‌پایه‌ی اخلاق در نظر می‌گیرد و در لایه‌های نهان آثار خویش از رنج‌های جانکاهی^۸ بر زبان و روح دانایان و متفکران روزگار او سنگینی می‌کرد، گاه به صورت هزل سخن گفته است

وفات عبید

تقی‌الدین کاشی در تذکرهٔ خود، سال مرگ عبید را ۷۷۲ هـ.ق. و صادق اصفهانی در

۱. رک. مقدمهٔ پرویز اتابکی بر کتاب کلیات عبید زاکانی.
۲. نویسنده
۳. وابسته
۴. برتری
۵. بی‌نیاز
۶. خوارش‌مردن
۷. شکستن آبرو

کتاب شاهد صادق، آن را در سال ۷۷۱ هـ.ق. دانسته است.^۱

آثار و تألیفات عبید زاکانی

با توجه به عمر نسبتاً طولانی عبید، از او آثار و اشعار و تألیفات چندانی به جا نمانده است. شاید یکی از دلایل مهم این مسأله، پربشانی احوال و اوضاع نابه‌سامان زمانه عبید بوده که سبب شده است آثار بیشتری خلق نکند.

مجموع اشعار جد عبید بیش از سه‌هزار بیت و حجم رسایل گوناگون او از یک برابر و نیم - جم - استان سعدی بیشتر نیست. اکنون اشاراتی گذرا بر آثار وی خواهیم داشت:

۱. کلیات اشعار - : قصیده، غزل، ترجیع‌بند، ترکیب‌بند، مثنوی، قطعه و رباعی که در کتابی با نام کلیات عبید زاکانی، به چاپ رسیده است.

۲. مثنوی عشاق‌نامه عبید - این اثر را در سال ۷۵۱ هـ.ق. به نام شاه شیخ ابواسحاق به نظم درآورده و این مثنوی بند سال قبل، یک بار در تهران به چاپ رسیده است.

۳. کتاب نوادر الامثال: این کتاب به نثر عامی و مشتمل بر امثال و حکم و اشعار حکما و بزرگان است که تاکنون به چاپ رسیده است.

۴. کتاب اخلاق الاشراف: رساله‌ای بسیار شیرین است که در آن، عبید درباره برخی فضایل اخلاقی مانند حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، سخاوت، بردباری و وفا بحث کرده و این ویژگی‌ها را در اخلاق بزرگان و اشراف مورد بررس و ستاد قرار داده است. این رساله در سال ۷۴۰ هـ.ق. تألیف شده است.

۵. ریش‌نامه: این اثر رساله کوچکی است درباره ریش و ویژگی‌های آن.

۶. صد پند: این رساله در سال ۷۵۰ هـ.ق. تألیف و در آن صد پند شیرین، گاه با چاشنی طنز مطرح شد.

۷. رساله تعریفات: شامل ده فصل است و آن را «ده فصل» نیز می‌خوانند. عبید در این اثر درباره تعدادی از اصطلاحات به زبان طنز سخن گفته است.

۱. رک. کلیات عبید زاکانی، مقدمه عباس آقبال.

۸. اشعار هزلویه و تضمینات.

۹. رساله دلگشا: از جمله آثار بسیار شیرین و جذاب عبید، رساله دلگشاست که در آن حکایت‌های عربی و فارسی به زبانی طنز و گاه حکمت آمیز و جد نوشته شده است.

۱۰. مکتوبات قلندران: دو نمونه از نامه‌های گروه خاصی از جامعه که به آن‌ها «قلندر» می‌گفتند و عبید آن را به زبان طنز می‌نویسد.

۱۱. فال نامه بروج: رساله‌ای انتقادی و مختصر درباره گرفتن فال و موضوعاتی مانند آن که تاکنون به چاپ نرسیده است.

۱۲. فال نامه وحوش و طیور: این اثر نیز مانند اثر گذشته به چاپ نرسیده و موضوع کلی آن، این است که در یک از پرندگان و حیوانات در فال ما چه نقش و تأثیری دارند.

۱۳. منظومه مرسی: به: این منظومه، در وزن بحر خفیف و جزو بلندترین قصاید اوست که در آن سخن از ریاضی گریه‌ای است که با فریب و نیرنگ، موش‌ها را از بین می‌برد و در نهایت نیز جوی بزک بن آن‌ها اتفاق می‌افتد.

۱۴. مقامات^۱.

منابع و مآخذ

از جمله منابع موجود درباره عبید، کتاب کلیات عباس زکانی و لطایف است که براساس نسخه استاد عباس اقبال و چند نسخه دیگر، با ترجمه و تفسیر و عبارات از پرویز اتابکی و به همت انتشارات زوار به چاپ رسیده و در این اثر مورد مطالعه قرار گرفته است. علاوه بر این، نسخه الکترونیکی رساله دلگشا به همراه کلیات عبید زاکانی استاد عباس اقبال، گردآوری شده و به دلیل خوانایی عبارات و کلمات به‌هنگام بازنویسی مورد استفاده قرار گرفته، از این دسته است.

سومین منبع گزیده طنز عبید زاکانی، از ابوالفضل زرویی نصرآباد است که در انتشارات همشهری به چاپ رسیده و مورد مطالعه مؤلف این کتاب قرار گرفت.

۱. رک. مقدمه استاد عباس اقبال بر کلیات عبید زاکانی.